

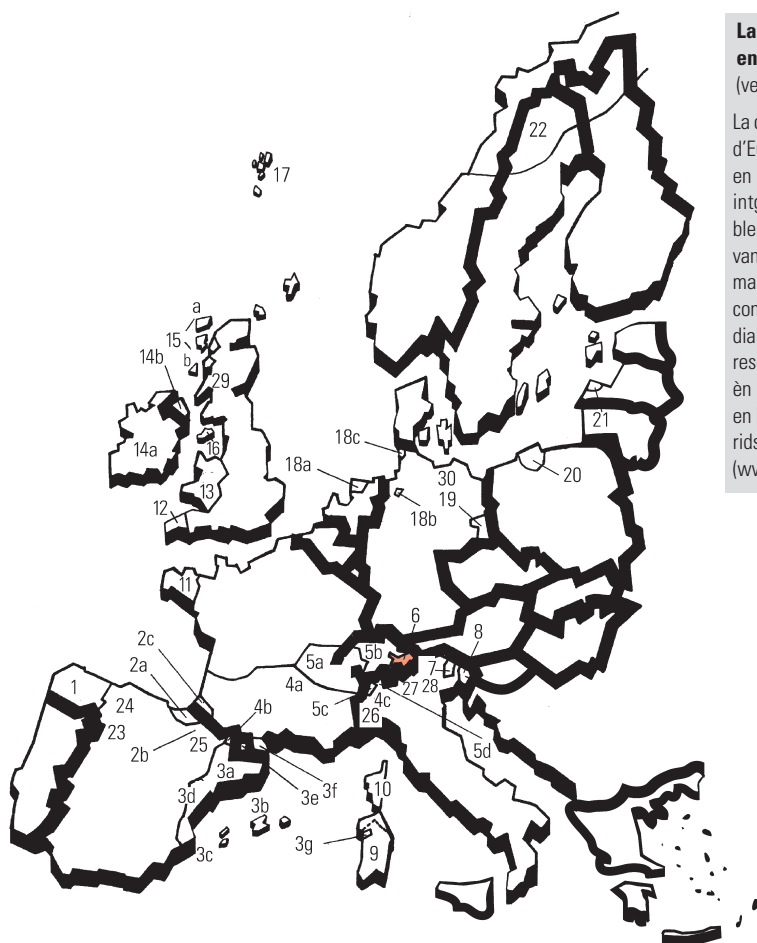
RUMANTSCH

FACTS & FIGURES

Minoritads linguisticas en Europa

En l'Uniun europeica datti passa 100 linguas autoctonas, che vegnan duvradas en la vita da mintgadi. Da quellas èn mo 20 linguas da lavur uffizialas da l'UE: danais, tudestg, englais, eston, finlandais, franzos, grec, leton, lituan, maltes, ollandais, polac, portugais, slovac, sloven, spagnol, svedais, talian, tschec ed ungarais. Mintgina da quellas linguas è era lingua uffiziala dad in u da plirs dals 25 stadis commembers da l'UE. Dals 450 milliuns burgais e burgaisas da l'Uniun europeica discurren 100 milliuns in'otra lingua che quella uffiziala dal stadi commember, bunamain mintga settavel burgais da l'Uniun appartegna ad ina minoritad linguistica. Questas «linguas main derasadas» vegnan repartidas en tschintg categorias pli grondas:

Las linguas periclitadas en l'Europa

(vesair legenda pagina 10/11)

La charta preschenta las linguas d'Europa pli u main periclitadas en lur intschesch tradiziunal ed intginas autras linguas che blers dals utilisaders pertschavian sco linguas independentas, ma che vegnan generalmain consideradas e tractadas sco dialects d'ina outra lingua. Betg resguardadas en questa charta èn las linguas main derasadas en ils stadis osteuropeics, adeids a l'UE dapi l'onn 2004. (www.eurominority.org.)

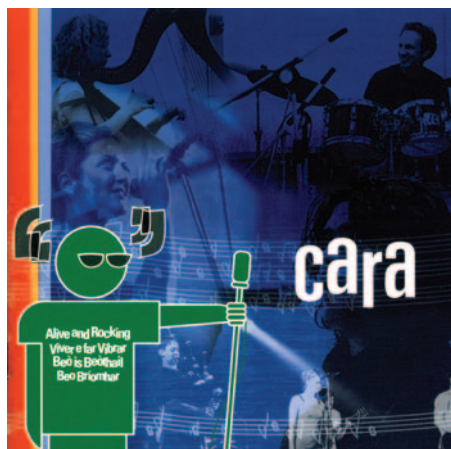
- Las linguas naziunalas da dus pitschens pajais commembers da l'UE che n'èn betg linguas da lavur uffizialas da l'Uniun: l'irlandais ed il luxemburgais.
- Las linguas da communitads preschentadas en in unic stadi commember da l'UE, sco il breton en Frantscha, il furlan ed il sard en Italia, il kimric en Gronda Bretagna.
- Las linguas da communitads preschentadas en dus u plirs stadis commembers da l'UE, sco il catalan en Spagna, en Frantscha ed en Italia, il basc en Frantscha ed en Spagna, l'occitan en Frantscha, en Italia ed en Spagna ed il sam en Finlanda ed en Svezia.
- Las linguas da communitads che represchentan ina minoritad en in stadi, ma ina maioritad en in auter, per exempel il tudestg en Belgia, il danais en Germania, il finlandais en Svezia ed il svedais en Finlanda.
- Linguas senza agen territori circumscrit che vegnan dentant discurrendas tradiziunalmain en in u plirs stadis, per exempel las linguas dals zagrenders e dals gidieus (romani, gidic, spagnol dals gidieus/ladino).

Il status, la promoziun e l'utilisaziun da las linguas main derasadas divergescha fermamain d'in stadi a l'auter. En confrunt cun las linguas principalas che vegnan duvradas regularmain en tut las domenas da la vita da mintgadi vegnan las linguas regiunalas u minoritaras savens ignoradas e schizunt marginalisadas.

La Convenziun europeica per la protecziun dals dretgs umans scumonda en l'art. 14 mintga discriminaziun a basa da l'appartegnientscha ad ina minoritad linguistica u etnica. Il 1992 ha il Cussegl d'Europa approvà la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras. Questa Charta ha principalmain en mira da mantegnair e promover la diversitad linguistica sco in dals elements ils pli prezios da la vita culturala europeica. Tenor definiziun resguarda però la Charta sulettamain quellas linguas che s'èn svilupadas en in process istoric e ch'èn periclitadas en lur existenza, qvd. las linguas regiunalas u minoritaras che vegnan discurrendas tradiziunalmain en ina tscherta regiun d'in dumber d'abitants inferior a quel dal rest da la populaziun dal stadi. Ella escluda pia tant ils dialects da las linguas uffizialas sco era las linguas dals immigrants.

L'applicaziun da la plipart da las mesiras da protecziun e da promoziun sa limitescha a la regiun linguistica originara. Tenor la Charta è er il dumber da quels che discurran ina lingua minoritara in criteri che giustifitgescha l'applicaziun da tschertas mesiras da promoziun a l'exteriur dal territori linguistic tradiziunal. Mintga stadi (en Svizra mintga chantun) po decider sez a basa da sia situaziun specifica, qualas mesiras da protecziun ch'el vul prender per las singulas gruppas linguisticas.

Ils stadis d'Europa renconuschan e promovon adina dapli lur linguas regiunalas u minoritaras. La Spagna per exempel ha approvà il statut d'autonomia per ils Catalans; l'Italia ha accordà dretgs particulars a la Val d'Aosta da lingua franzosa ed a la regiun Trentino-Alto Adige; la Frantscha ha acceptà parzialmain l'instrucziun da las linguas regiunalas en scola. Sin iniziativa da represchentanants da las linguas minoritaras en il Parlament europeic ha l'Uniun europeica creà in «Biro per las linguas main derasadas». Quest biro ha gia realisà interessants projects a favur da la lingua bretona en Frantscha e dal furlan en Italia.

«Cara» (= ami): in product musical gaelic-rumantsch (dc), realisà sut l'egida dal British Council Switzerland en collavuraziun cun la Giuventetgna Rumantscha (GiuRu) e la Lia Rumantscha.

E la Svizra? Quella ademplescha gia las mesiras da proteziun e da promoziun pretendidas da la **Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras** (<http://conventions.coe.int/Treaty/ger/Treaties/Html/148.htm>). Il december 1997 ha la Svizra ratifitgà la Charta da las linguas. L'atun 1999 ha il Cussegl federal approvà in emprim, il december 2002 in segund rapport da la Svizra davart la realisaziun da la Charta da las linguas e suttames quels al Cussegl d'Europa per l'examinaziun. Ils rapports tractan aspects generals da l'applicaziun da la Charta ord optica da la Confederaziun e cuntengan contribuiziuns dals chantuns Grischun e Tessin che giogan ina rolla centrala en la realisaziun da la convenziun (http://www.kultur-schweiz.admin.ch/index_d.html).

La plurilinguitad svizra è garantida en la Constituziun federala dapi il 1848. Ils 20 da favrer 1938 è il rumantsch vegnì reconuschì sco lingua naziunala (dentant betg sco lingua uffiziala da la Confede-

raziun) sper il tudestg, il franzos ed il talian. Il mars 1996 ha il rumantsch obtegnì il status d'ina lingua semiuffiziala (cf. chap. «Situaziun giuridica dal rumantsch», p. 38) ed è vegnì mess parzialmain sin il medem stgalim sco las autras trais linguas uffizialas da la Svizra. L'artitgel da linguas 70 da la nova Constituziun federala (fin il 1999 art. 116) oblighescha la Confederaziun ed ils chantuns da s'engaschar en l'avegnir anc dapli per la proteziun ed il rinforzament da las minoritads linguisticas. A medem temp duai er vegnir promovida la plurilinguitad individuala che furma la basa per ina meglra cha-pientscha tranter las cuminanzas linguisticas svizas.

Linguas	Posiziun (regiun)	Posiziun (stadi)
1 Galizian	ferma	debla
2 Basc		
a Spagna (provinzas bascas)	ferma	debla
b Spagna (Navarra)	debla	debla
c Frantscha	debla	fitg debla
3 Catalan		
a Generalità	fitg ferma	rel. debla
b Balearas	fitg ferma	rel. debla
c Valencia	rel. ferma	rel. debla
d Aragonia	rel. debla	rel. debla
e Andorra	fitg ferma	fitg ferma
f Frantscha	debla	fitg debla
g Italia (Sardegna)	debla	fitg debla

Linguas	Posiziu (regiun)	Posiziu (stadi)
4 Occitan		
a Frantscha	debla	fitg debla
b Spagna (Val d'Aran)	ferma	debla
c Italia	debla	fitg debla
5 Francoprovenzal		
a Frantscha	fitg debla	fitg debla
b Svizra	(fitg) debla	fitg debla
c Italia (Val d'Aosta)	rel. ferma	fitg debla
d Italia (rest)	fitg debla	fitg debla
6 Rumantsch	ferma – fitg debla	teor. ferma, prat. rel. debla
7 Ladin dolomitan		debla
a Tirol dal sid	ferma	
b Trento	rel. debla	
c Belluno	fitg debla	
8 Friulan	rel. debla	fitg debla
9 Sard	debla	fitg debla
10 Cors	fitg debla	fitg debla
11 Breton	debla	fitg debla
12 Cornic	antruras svani, dapi il 1970 revitalisaziun (il 2002 ca. 1000 pledaders)	
13 Kimric	ferma	debla
14 Gaelic irlandais		
a Irlanda	rel. debla	teor. ferma, prat. rel. debla
b Irlanda dal nord	fitg debla	fitg debla
15 Gaelic scozais		fitg debla
a Hebridas	ferma	
b Autras regiuns	debla – rel. ferma	
16 Manx	fitg debla	teor. ferma, prat. fitg debla
17 Feroic	fitg debla	(DK) debla
18 Fris		
a Fris dal vest	ferma	debla
b Fris central	fitg debla	fitg debla
c Fris dal nord	rel. debla	fitg debla
19 Sorb	rel. ferma	debla
20 Caschub	rel. debla	fitg debla
21 Livic	fitg debla	fitg debla
22 Sam/lapon	rel. ferma	debla

Il status da lingua independenta vegn pretendi tranter auter per: 23 leonais, 24 bable (asturian), 25 aragonais, 26 piemontais, 27 lumbard, 28 venezian, 29 scots (englais da la Scozia), 30 tudestg bass.